

ZA HANOU HAVELKOVOU (1949–2020)

31. októbra 2020 nás opustila sociologička a politická filozofka Hana Havelková. Pre mnohé a mnohých v českom a slovenskom akademickom a širšom intelektuálnom priestore bude ďalej žiť ako žena jasnozrivého intelektu a vedomostí prekračujúcich disciplinárne hranice. Bude pre nás naďalej žiť aj ako kolegyňa a vyučujúca, ktorá nás nasmerovala k práci v oblasti feministickej teórie a dodávala nám v nej nové podnety.

Hana Havelková sa nezmazateľne zapísala do ponovembrového príbehu rozvoja feministického hnutia a najmä feministickej intelektuálnej reflexie v Česku a na Slovensku. Jej autorský a organizačný prínos je veľký. Začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia zorganizovala dôležitú konferenciu k problematike výskumu genderového režimu v strednej a východnej Európe cez prizmu modelu manželstva a rodiny (Existuje stredoevropský model manželství a rodiny? Praha 1994). Zásadnú rolu meštianskeho modelu rodiny pre emancipáciu žien vysvetľovala a zdôrazňovala prakticky vo všetkých svojich publikáciách. V roku 1993 sa tiež stala členkou redakčného matronátu slovensko-českého feministického časopisu *Aspekt*, členkou symbolického spoločenstva žien, ktoré nad časopisom držalo záštitu. V dobe nadšenia z nových intelektuálnych podnetov, ale aj predpojatosti voči feminizmu, bola táto symbolická podpora pre rozvoj myslenia a organizovania sa žien dôležitá.

So slovenskou organizáciou *Aspekt*, vydávajúcou rovnomenný časopis, Hana Havelková pestovala dlhodobú spoluprácu. V deväťdesiatych rokoch tu publikovala viacero textov, ktoré sa venovali utváraniu moderného patriarchátu na pozadí nového meštianskeho poriadku v 19. storočí. Do slovensko-českého verejného priestoru v roku 1994 vniesla tiež otázku čítania feministických klasík, keď v článku *Druhé pohlaví – věc veřejná* (*Aspekt* 2/1994) predostrela svoj premyslený prístup k možnostiam čítania *Druhého pohlavia* Simone de Beauvoir a jedným dychom vyzvala k novému a úplnému prekladu tejto knihy v češtine alebo slovenčine. Dodnes jej volanie nebolo vypočuté.

Hana Havelková spájala a pomáhala vytvárať stabilnejšie inštitucionálne štruktúry, bez ktorých sústredené rozvíjanie akademickej, intelektuálnej a verejnej činnosti nie je možné. Pôsobila v Nadácii Gender Studies, Českom helsinskom výbore a viacerých výskumných inštitúciách (o. i. Institut für

Konfliktforschung) a redakčných radách (*Sociologický časopis, Constellations, L'Homme, Zeitschrift für feministische Geschichtswissenschaft*). Zaslúžila sa napríklad aj o to, aby sa pravidelná medzinárodná konferencia Philosophy and Social Science, zameraná na kritickú teóriu (ktorej sa venovala ešte v svojej diplomovej a postgraduálnej vedeckej práci), presunula začiatkom deväťdesiatych rokov do Prahy. Dlhodobu tiež rozvíjala spoluprácu so zahraničnými osobnosťami feministickej teórie, ako napríklad viedenskou filozofkou Hertou Nagl-Docekal, ktorej knihu *Feministická filozofie: Výsledky, problémy, perspektivy* preložila (Praha 2007).

Stovky ľudí si dnes Hanu Havelkovú pripomínajú ako charizmatickú prednášajúcu. V svojich kurzoch Úvodu do feministických teórií na Fakulte humanitných štúdií Univerzity Karlovej odpovedala na veľký dopyt po nových prístupoch k chápaniu spoločnosti, ktorý medzi mladými ľuďmi rozpoznala. Jej zaujatie pre pedagogiku sa prenášalo aj do priestorov mimo prednáškové siene. Aj štátnicové skúšanie v odbore genderové štúdiá sa čas od času stalo príležitosťou pre malú prednášku, dôležité dovysvetlenie argumentu. O to, aby genderová perspektíva nebola len súčasťou disciplinárne vymedzeného výskumu a výuky, ale aby sa genderové štúdiá vyprofilovali ako samostatný študijný odbor na magisterskej úrovni na Fakulte humanitných štúdií Univerzity Karlovej, sa Hana Havelková podstatne zaslúžila. (Presnejšie na tieto zakladateľské momenty spomína Petr Pavlík v svojom príspevku v knihe *Odvaha nesouhlasit: Feministické myšlení Hany Havelkové a jeho reflexe*, Praha 2019).

Dôležitosť už viac než pätnásťročnej existencie samostatného odboru si dnes uvedomujeme o to viac, o čo silnejšie pribúdajú útoky na „gender“. Ten Hana Havelková nechápala len ako (hocako dôležitý) aspekt individuálnej ľudskej identity, ale predovšetkým ako organizačný princíp spoločnosti, ktorý pôsobí najmä v rovine inštitucionálnej a aj symbolickej. Ako pripomenula v rozhovore s Terezou Jiroutovou Kynčlovou v roku 2019, to, čo antifeministi nazývajú „feminizmus „genderového typu““ (ide pochopiteľne o pleonazmus, každý feminizmus totiž musí mať teóriu identifikujúcu príčiny genderového útlaku či nerovnosti) „jde do väčšej hĺbky a skutočne sa dotýka spoločenského systému a môže ohrožovať patriarchálny systém“.

Hana Havelková vedela pomenovávať a pojmovo uchopovať, a to či už premenlivú prítomnosť alebo v stanovených rámcoch už interpretovanú minulosť. Keď napríklad v roku 2004 vystúpila na bratislavskej konferencii konanej pri príležitosti desaťročnice slovenského feministického projektu Aspekt a uvažovala nad premenami ženského hnutia a genderovej kultúry v ponovembrovom

Česku, identifikovala protirečenie medzi zakonzervovaním genderových myšlienkových vzorcov a demografickým správaním v deväťdesiatych rokoch. Zároveň však vedela dať relevanciu aj takým fenoménom ako je feminizmus v jeho populárnych a rozptýlených, individualizovaných, podobách. O dva roky neskôr, v októbri 2006, na ďalšej konferencii organizovanej Aspektom s názvom História žien, Hana Havelková predstavila svoje návrhy konceptualizácií postavenia žien v modernej českej histórii. Medzi príspevkami venovanými najmä biografiám žien a vybraným aspektom ženskej emancipácie bol tento vyslovene teoretický príspevok zjavením. Do honby po zhromažďovaní dôkazov o ženskom dejinnom aktérstve vniesol dôležité otázky týkajúce sa teoretických rámcov, v ktorých sa dejiny žien a genderová historiografia pohybujú. Rozsahom veľký príspevok publikovaný pod provokatívnym názvom *Konec idyly?* (in *História žien. Aspekty písania a čítania*, Bratislava 2007) predstavil viaceré možnosti sociologickej interpretácie a explanácie výsledkov historického bádania. Tieto možnosti ponúkol ako rovnocenné prístupy k skúmaniu premeny postavenia žien v spoločnosti a od svojho publika očakával, že o tejto ponuke bude živo diskutovať a priesť sa o prínosy jednotlivých prístupov.

Sama Hana Havelková ako primárny konceptualizačný nástroj pri chápaní historických premien genderovej organizácie spoločnosti používala predovšetkým teóriu modernizácie, najmä práce akademičiek a akademikov z nemeckého jazykového priestoru (Ulrich Beck, Elisabeth Beck-Gernsheim, Ute Frevert, Ute Gerhard a ďal.). Aj pomocou teórie modernizácie sa jej podarilo mimo zjednodušujúceho antikomunistického rámca uchopiť genderovú kultúru štátneho socializmu. Výsledky jej vlastného výskumu aj výskumu tímu, ktorý viedla, boli publikované v dvoch monografiách, spolueditovaných s Liborou Oates-Indruchovou – *Vyvlastnený hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989* (Praha 2015) a *The Politics of Gender Culture under State Socialism: An Expropriated Voice* (London – New York 2014). V recepcii týchto poznatkov má, domnievam sa, dnes už hojne rozvinutý výskum štátneho socializmu v Československu voči Hane Havelkovej dlh.

Marilyn Frye tvrdí, že úlohou feministickej teórie je nanovo pomenovať svet. Je to odvážne a možno aj drzé podujatie. Hana Havelková dobrú intelektuálnu prácu rozhodne nepovažovala za jednoduchú a samozrejmu. V textoch z prvej polovice deväťdesiatych rokov (napr. *A Few Pre-feminist Thoughts*, 1993; *'Patriarchy' in Czech Society*, 1993; *Transitory and Persistent Differences: Feminism East and West*, 1997; *Women in and after a 'Classless Society'*, 1999) písala o tom, že teória bez reality a realita bez teórie sú nefunkčné. Reagovala tak na pretlak teórií, vypracovaného pojmového jazyka, s ktorým sa stretávala prvá postsocialistická generácia žien (a niekoľko mužov), uvažujúca o genderových vzťahoch v svojich spoločnostiach. Teórie – a ich zástankyne a propagátorky – prichádzajúce predovšetkým z anglosaského prostredia, asi aj v dôsledku ich reziduálneho radikálno-feministického presvedčenia o univerzálnosti patriarchy predpokladali, že pojmy a argumenty sa musia samozrejme ujať aj v bývalých sovietskych satelitoch. Hana Havelková tomuto tlaku na preberanie pojmov, ktorých stavbu a pôsobnosť nepreskúmame, ale budeme hľadať len konkrétne príklady, ktoré by už existujúce pojmy len exemplifikovali a potvrdzovali ich platnosť, svojím vytrvalým myslením vzdorovala.

Hana Havelková nám dala veľa. Aj vďaka nej desiatky študentiek a výskumníčov dostali možnosť stať sa feministickými akademičkami, ktoré vedia narábať dobre pojmami a argumentmi. Desiatky či stovky študujúcich a kolegýň a kolegov z príbuzných odborov priviedla k uvedomeniu toho, že genderová perspektíva má vo výskume a porozumení spoločnosti nezastupiteľnú úlohu.

Keď pre svoj znovuobjavený záujem o skúsenosti žien a o ich písanie použila termín talianskych filozofiek *affidamento*, použila ho pre označenie praxe, ktorá

bola v českom i slovenskom kontexte v deväťdesiatych rokoch nová, a to praxe feminizmu. Jedno z východísk feminizmu totiž spočíva v tom brať slová žien a ich skúsenosti vážne. Hana Havelková v rovnomennom texte (in *Nové čtení světa*, Praha 1997) píše o tom, že to nie je samozrejmé a že aj ženy samotné často vnímajú vlastné činy a slová, akoby nemali hodnotu, dopad či neboli dostatočne závažné. Význam a hodnota slov a činov vznikajú v obehu a výmene samotnej. Preto, aby nejaké slovo získalo váhu, musí byť zopakované, argument musí byť znovu prečítaný a opätovne vyslovovaný.

Akademická aj širšia verejnosť má možnosť sa s dielom Hany Havelkovej obsiahle zoznámiť v kolektívnej monografii *Odvaha nesouhlasit: Feministické myšlení Hany Havelkové a jeho reflexe* (Praha 2019), ktorá obsahuje výber dôležitých statí Hany Havelkovej v českom a anglickom jazyku a aj spomienky jej kolegýň, kolegov, žiakov a žiačok a tiež prácami Hany Havelkovej inšpirované state.

Lubica Kobová

Lubica.Kobova@fhs.cuni.cz